

บทที่ 13

บทบาทและโครงสร้างองค์การศาสนาในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง	307
- โครงสร้างของศาสนา	308
- ปัจจัยที่มีผลต่อศาสนาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม	309
- ตารางแสดงโครงสร้างและบทบาทของศาสนาทั่วไป	310

ผู้ควบคุมการปฏิบัติงานของสำนักงาน ก.พ. (พ.ร.บ. ก.พ. ๒๕๕) ซึ่งในขณะนั้น
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๑๐๑. ๑๐๒. ๑๐๓. ๑๐๔. ๑๐๕. ๑๐๖. ๑๐๗. ๑๐๘. ๑๐๙. ๑๑๐.

๑๑๑. ๑๑๒. ๑๑๓. ๑๑๔. ๑๑๕. ๑๑๖. ๑๑๗. ๑๑๘. ๑๑๙. ๑๒๐. ๑๒๑. ๑๒๒. ๑๒๓. ๑๒๔. ๑๒๕. ๑๒๖. ๑๒๗. ๑๒๘. ๑๒๙. ๑๓๐. ๑๓๑. ๑๓๒. ๑๓๓. ๑๓๔. ๑๓๕. ๑๓๖. ๑๓๗. ๑๓๘. ๑๓๙. ๑๔๐. ๑๔๑. ๑๔๒. ๑๔๓. ๑๔๔. ๑๔๕. ๑๔๖. ๑๔๗. ๑๔๘. ๑๔๙. ๑๕๐. ๑๕๑. ๑๕๒. ๑๕๓. ๑๕๔. ๑๕๕. ๑๕๖. ๑๕๗. ๑๕๘. ๑๕๙. ๑๖๐. ๑๖๑. ๑๖๒. ๑๖๓. ๑๖๔. ๑๖๕. ๑๖๖. ๑๖๗. ๑๖๘. ๑๖๙. ๑๗๐. ๑๗๑. ๑๗๒. ๑๗๓. ๑๗๔. ๑๗๕. ๑๗๖. ๑๗๗. ๑๗๘. ๑๗๙. ๑๘๐. ๑๘๑. ๑๘๒. ๑๘๓. ๑๘๔. ๑๘๕. ๑๘๖. ๑๘๗. ๑๘๘. ๑๘๙. ๑๙๐. ๑๙๑. ๑๙๒. ๑๙๓. ๑๙๔. ๑๙๕. ๑๙๖. ๑๙๗. ๑๙๘. ๑๙๙. ๒๐๐.

๒๐๑. ๒๐๒. ๒๐๓. ๒๐๔. ๒๐๕. ๒๐๖. ๒๐๗. ๒๐๘. ๒๐๙. ๒๑๐.

๒๑๑. ๒๑๒. ๒๑๓. ๒๑๔. ๒๑๕. ๒๑๖. ๒๑๗. ๒๑๘. ๒๑๙. ๒๒๐. ๒๒๑. ๒๒๒. ๒๒๓. ๒๒๔. ๒๒๕. ๒๒๖. ๒๒๗. ๒๒๘. ๒๒๙. ๒๓๐. ๒๓๑. ๒๓๒. ๒๓๓. ๒๓๔. ๒๓๕. ๒๓๖. ๒๓๗. ๒๓๘. ๒๓๙. ๒๔๐. ๒๔๑. ๒๔๒. ๒๔๓. ๒๔๔. ๒๔๕. ๒๔๖. ๒๔๗. ๒๔๘. ๒๔๙. ๒๕๐. ๒๕๑. ๒๕๒. ๒๕๓. ๒๕๔. ๒๕๕. ๒๕๖. ๒๕๗. ๒๕๘. ๒๕๙. ๒๖๐. ๒๖๑. ๒๖๒. ๒๖๓. ๒๖๔. ๒๖๕. ๒๖๖. ๒๖๗. ๒๖๘. ๒๖๙. ๒๗๐. ๒๗๑. ๒๗๒. ๒๗๓. ๒๗๔. ๒๗๕. ๒๗๖. ๒๗๗. ๒๗๘. ๒๗๙. ๒๘๐. ๒๘๑. ๒๘๒. ๒๘๓. ๒๘๔. ๒๘๕. ๒๘๖. ๒๘๗. ๒๘๘. ๒๘๙. ๒๙๐. ๒๙๑. ๒๙๒. ๒๙๓. ๒๙๔. ๒๙๕. ๒๙๖. ๒๙๗. ๒๙๘. ๒๙๙. ๓๐๐.

๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐
๑๒๓๔๕๖๗๘๙๐

โครงสร้างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของสถาบันต่าง ๆ ของสังคมในขณะนั้น ๆ ก็
จะเปลี่ยนตามไปด้วย ทั้งนี้รวมทั้งสถาบันทางศาสนาด้วยที่เกี่ยวข้อง สัมพันธ์อยู่กับสถาบันสังคม

บทบาทและโครงสร้างศาสนาในสังคมปัจจุบัน

ในสังคมปัจจุบันที่ยอมรับกันว่าเป็นสังคมสมัยใหม่ ซึ่งย้ำในรูปแบบของสังคมผู้บริโภคมักเป็นสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรมที่มนุษย์สามารถทำอะไรก็ได้ ช่วยตัวเองได้ มนุษย์สามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาสนองความต้องการของสังคมได้ สังคมประเภทนี้ถือว่าเป็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นสังคมของคนที่มีกัลยาณจิตและความเชื่อทางศาสนา (Profane) เป็นส่วนใหญ่ โดยมองเห็นความบกพร่องต่าง ๆ ของศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์สามารถเข้าใจธรรมชาติ และเอาชนะธรรมชาติได้ ทำให้มนุษย์มองเห็นธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมที่ถูกต้องตามสภาพความเป็นจริง เมื่อเป็นเช่นนี้คติความเชื่อทางศาสนาที่ผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติจึงมักถูกลดความเชื่อถือน้อยลง เนื่องจากสามารถพิสูจน์ตามความเป็นจริงได้ ตามความเจริญและเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมสมัยใหม่

มนุษย์สามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งของต่าง ๆ อันสามารถสนองความต้องการของคนได้
นี้เอง จึงทำให้ ความจำเป็นต่อสิ่งพิภพอาศัยธรรมชาติลดลง และคติความเชื่อที่ผูกพันอยู่ธรรมชาติ
จึงพลอยลดลงตามไปด้วย

เมื่อมนุษย์คลายความเชื่อถือในสภาวะเหนือธรรมชาติแล้ว มิใช่ว่าจะเลิกยอมรับนับถือ
ศาสนา แต่ได้พยายามดัดแปลงแก้ไขหลักคำสอนทางศาสนาให้เหมาะสมและสมควรแก่การนำมา
ประพฤติปฏิบัติในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่มัก
ปรากฏในรูปของสมาคมบ้าง มูลนิธิบ้าง องค์การบ้าง เป็นต้น โดยเปลี่ยนสภาพจากคติ
ความเชื่อทางศาสนา มาดำเนินกิจการในรูปของสังคมสังเคราะห์ และส่วนมากมักแยกออกมา
ต่างหากจากสถาบันศาสนา เช่น วัดวาอาราม หรือเทวสถาน ศาลเจ้า เป็นต้น มาจัดตั้งเป็นสถาบัน
สาธารณกุศล ภายนอกศาสนสถาน ทำหน้าที่ด้านสังคมสังเคราะห์คอยช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ
ต่าง ๆ ในรูปขององค์การสาธารณกุศลประเภทต่าง ๆ เช่น มูลนิธิ สมาคม องค์การ เป็นต้นดังกล่าว
แล้ว โดยมีการทำกิจกรรมเฉพาะทางในรูปแบบต่าง ๆ ตามคติความเชื่อที่ได้รับมาจากศาสนาที่
ออกมาในรูปของวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งตามที่ได้ระบุแจ้งไว้ เช่น มูลนิธิร่วมกตัญญู มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง
พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย สมาคมฮินดูสมาช องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก องค์การ
ยุวพุทธโลก เป็นต้น ซึ่งแต่ละสถาบันต่างบำเพ็ญกรณียกิจที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ ในการ
ขออนุญาต จัดตั้งจากทางการ หรือหน่วยงานที่สังคมนั้นให้อำนาจ

ในบางลักษณะอาจจัดในรูปของชมรม หรือกลุ่มทางศาสนาบ้าง ทางหลักธรรมทาง
ศาสนาบ้าง ตามแต่วัตถุประสงค์ หรือตามเป้าหมายในการจัดตั้ง เพื่อดำเนินการจัดทำกิจกรรม
ต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อรวบรวมสมาชิกที่สนใจในกิจกรรมเดียวกัน หรือมีวัตถุประสงค์
ตรงกันเข้ามาร่วมทำกิจกรรมทางศาสนาเดียวกัน

สังคมอย่างหนึ่ง ดังกรณีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ของคนไทยสมัยใหม่ การยอมรับเครื่องรางของขลัง หรือไสยศาสตร์ เป็นต้น

2. Profane Thing เป็นปรากฏการณ์อีกประเภทหนึ่งที่มีลักษณะตรงข้ามกับ Sacred Thing คือไม่ยอมรับสภาพความเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา โดยถือว่าปรากฏการณ์ทางศาสนานั้น เป็นเพียงปรากฏการณ์เพียงรูปแบบหนึ่งเท่านั้น แม้ว่าปรากฏการณ์นั้น จะมีเนื้อหาอันเป็นที่ยอมรับกันก็ตาม บางครั้งจะมีลักษณะต่อต้านศาสนา และเข้าลักษณะความเป็นฆราวาสวิสัย (Secular) อีกด้วย (Hoult, T.F., 1977, p. 251) เมื่อเป็นเช่นนี้ Profane Thing จึงมีลักษณะที่ไม่อาจจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสภาวะที่ไม่อาจเข้าถึงได้เลย ส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องนอกคำสอน (Hornby, Gatenby, & Wakefield, 1959, p. 988) เพราะถือว่าไม่ได้ก่อให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองขึ้น Profane Thing นี้ มักเกี่ยวข้องกับความเจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง คือเน้นทางด้านวัตถุมากกว่าค่านิยมทางจิตใจ เพราะมองในแง่ของสาระประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัตถุที่ก่อให้เกิดค่านิยมอื่น ๆ

ตัวอย่างแสดงการเปรียบเทียบ Sacred Thing และ Profane Thing

เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันระหว่าง "Sacred" และ "Profane" จะต้องทำตารางเปรียบเทียบเป็นแนว เพื่อความเข้าใจในการศึกษาให้ดีขึ้น โดยจะขอยกเอาคติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูป หรือพระเครื่องรางของคนไทยมาเป็นตัวอย่าง พอเป็นแนวพินิจศึกษาเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ตัวอย่างตารางแสดงการเปรียบเทียบ "Sacred" and "Profane"

ข้อมูลนำเสนอ	Sacred	Profane
- พระพุทธรูป - พระเครื่องราง	- ยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าแอบแฝงอยู่ในองค์พระ โดยเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ ความมหัศจรรย์ต่าง ๆ เป็นต้น โดยมุ่งด้านคุณไสย หรืออิทธิปาฏิหาริย์ที่คิดว่าอาจเกิดจากสิ่งนั้น ๆ	- ยอมรับโดยความเป็นสสาร หรือวัตถุนิตหนึ่งที่มีรูปร่างตามที่มนุษย์สร้างขึ้นมาตามสภาพความเป็นไป ไม่อาจก่อให้เกิดอิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ใด ๆ แต่มุ่งให้เกิดอนุสติ คือ การเตือนใจให้รำลึกถึงพระคุณของรูปเคารพนั้น ๆ

๗๑๑

จากตัวอย่างที่นำมาให้ผู้ศึกษาได้พินิจดูเป็นแนวในการศึกษา จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น อาจก่อผลให้กับองค์การทางศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คติความเชื่อทางศาสนาในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง จะมีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมขณะนั้น

การที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง อันทำให้บทบาทและโครงสร้างทางศาสนาเปลี่ยนแปลงไปด้วยนี้ อาจทำให้เกิดทัศนคติในการนับถือศาสนาของสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การยอมรับบทบาทของศาสนาในรูปแบบของ "การหน้าที่-Function" นั่นคือการมองศาสนาก็ดี สถาบันศาสนาก็ดี ได้ดำเนินบทบาทไปตามหน้าที่ของตน ๆ หรือไม่เพียงไร และการดำเนินการตามการหน้าที่ดังกล่าวนั้น เป็นไปตามการยอมรับของสังคมหรือไม่ ซึ่งสังคมจะเป็นผู้ตัดสินพฤติกรรมทางศาสนาเอง

โครงสร้างของศาสนา

โครงสร้างของศาสนา จัดเป็นองค์ประกอบหรือตัวรวมขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นศาสนา โดยปรากฏในรูปของการยอมรับสภาวะอันเป็นปรากฏการณ์ของศาสนานั้น ๆ โดยจะมีการยอมรับจากสภาพความเป็นไปตามหลักการต่าง ๆ ของศาสนา และอาจมีการดัดแปลงสภาพความเป็นไปของศาสนานั้น ๆ ให้เข้ารูปเข้ารอย มีความเป็นหลักการและปีกแผ่นมั่นคงขึ้น ดังนี้

1. **คติความเชื่อ** เป็นสภาวะชนิดหนึ่งที่มีความเป็นนามธรรมคือว่าเป็นพฤติกรรมปกปิดอย่างหนึ่งของมนุษย์ในด้านการมีทัศนคติต่อศาสนา โดยการแสดงออกในรูปของความไว้วางใจเห็นตามด้วยโดยหมดสิ้นความเคลือบแคลงสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้นต่อศาสนาเป็นการยอมรับลัทธิหลักการใด ๆ จากศาสนามาเป็นแนวและหลักในการดำเนินชีวิต ความเชื่อจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ที่มีความเป็นนามธรรม จะขออธิบายประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นต่อไป

1.1 การยอมรับความเป็นจริง หรือการยอมรับตามความเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้ว เป็นการรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบร่วมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น

ความเชื่อ อาจจะมีพื้นฐานจากหลักฐาน ข้อเท็จจริงที่เชื่อถือได้ หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์ จากการที่รู้เอาเองหรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดความเข้าใจไว้แวบก็ได้ เพราะฉะนั้นความเชื่อ จึงมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหาความเชื่อ อาจจะเป็นความเชื่อเชิงวิทยาศาสตร์ ความเชื่อเชิงมหายหรือความเชื่อแปลกวิถิตถารก็ได้ คนเราอาจจะกระทำกรอย่างแข็งขันจริงจังหรือบ้าคลั่งด้วยความเชื่อที่ยึดได้เท่า ๆ กับที่ทำได้ด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตามการกระทำที่ใช้สติปัญญาใด ๆ ก็ตามย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองนั้นอาจใช้มาทดสอบความเชื่อ และตรวจดูความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐานความเชื่อ นั้นได้

1.2 การยอมรับข้อเสียข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริง โดยที่ยังมิได้พิสูจน์หรือไม่อาจพิสูจน์ได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์ (พลร. น. 52) ซึ่งอาจก่อให้เกิดความงมงายขึ้นมาได้ ทั้งนี้ เนื่องจากการขาดวิจารณ์ญาณ หรือสัมปชัญญะของผู้รับข้อเสนอ

จากนิยามข้างต้น จะเห็นว่าความเชื่อนั้น อาจมิได้ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงใด ๆ เลยก็ได้ หากแต่เกิดจากความพอใจ ความคาดหมายการเดาเหตุการณ์ การเก็ง ตลอดจนการคาดคะเน หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะทำให้เกิดคาดหวังสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่คาดหวังไว้

2. สถาบันศาสนา เป็นรูปแบบของศาสนารูปแบบหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบ อันแตกต่างออกไปจากสถาบันอื่น ๆ สถาบันศาสนาประกอบด้วย

2.1 สถาบันที่ปรากฏในรูปของวัตถุธรรม ได้แก่

2.1.1 - ศาสนสถาน เป็นสถานที่ทางศาสนาที่ถือหรือการยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์

2.1.2 - เทวาลัย หรือเทวสถาน ถือว่า เป็นที่สถิตรูปเคารพ หรือวิญญาณ หรือผี หรือเทพเจ้า หรือประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาสนา

2.1.3 - วัด เป็นสถานที่ทางศาสนา และใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญศาสนกิจทางศาสนาของศาสนิก

2.1.4 - โบสถ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาแต่ละศาสนา ซึ่งมีวัตถุประสงค์ต่างกันออกไปของแต่ละศาสนา

2.1.5 - วิหาร เป็นที่ประดิษฐานศาสดาของศาสนา หรือรูปเคารพของนักบวชสำคัญของศาสนา ตลอดจนใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย

2.1.6 - พิธีกรรมทางศาสนา เป็นพฤติกรรมที่เรียกว่า วัฒนธรรมอันเกิดจากคติความเชื่อทางศาสนาที่ศาสนิกของแต่ละศาสนาต้องประพฤติปฏิบัติ

2.2 สถาบันที่ปรากฏในรูปของนามธรรม ซึ่งเราไม่สามารถสัมผัสได้โดยอินทรีย์ภายนอกพอประมวลได้ดังนี้-

2.2.1 หลักธรรม เป็นหลักคำสอนที่ปรากฏในรูปของธรรมะบ้าง ปรัชญาบ้าง ที่เกิดจากก. ศาสดาของศาสนาแต่ละศาสนา ได้นำมาเทศนาหรือเผยแพร่แก่ศาสนิก

2.2.2 เทวโองการจากสวรรค์ เป็นแนวคิดของมนุษย์ประเภทหนึ่ง ที่ต้องการจะประกาศหลักคำสอนของตน ๆ แก่ประชาชนโดยการอ้างเป็นคำสั่ง หรือโองการจากเบื้องบน โดยไม่ปรากฏผู้ออกคำสั่งหรือเจ้าของโองการที่แท้จริง ได้ออกบัญชา โดยผ่านทางคนกลางที่เป็นมนุษย์ โดยทำหน้าที่นี้แทนผู้ที่พูดแทนผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแทนพระผู้เป็นเจ้าของเขา โดยอ้างการดลใจให้พูด หรือเป็นผู้ทรงญาณเห็นการณ์ไกล สามารถแจ้งเหตุการณ์ในอนาคตได้ (พลร., น. 285)

ทั้งสองนี้มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งให้สาวกหรือศาสนิกประพฤติปฏิบัติตาม ในที่นี้ ขอแบ่งออกเป็นข้อย่อยอีก 2 คือ

1. คำสอนทางศาสนา ถือเป็นหลักของศาสนาเพื่อให้สาวกหรือศาสนิกประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้บรรลุจุดหมายหรือเป้าหมายของศาสนา

2. พฤติกรรม เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการยอมรับเอาคำสอนทางศาสนามาประพฤติปฏิบัติ

ก. ปฏิบัติตามคำสอน เพื่อบรรลุจุดหมายทางศาสนา

ข. พิธีกรรม แสดงออกตามความเชื่อทางศาสนา เป็นรายการณี

2.3 ศาสนิกหรือสาวก หมายถึงนักพรตหรือนักบวช รวมถึงผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาของแต่ละศาสนาซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ปรากฏในรูปของบริษัทหรือสหกรณ์ ซึ่งแต่ละศาสนาจะเป็นผู้กำหนดขึ้น ในที่นี้ขอแยกออกเป็น

2.3.1 นักบวช เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาในด้านความทรงจำ สบาย และเผยแผ่ อันเป็นการปลุกฝังความเชื่อทางศาสนาในหมู่นักศาสนิกของศาสนานั้น ๆ อีกด้วย

2.3.2 มิใช่ นักบวช แต่เป็นผู้ยอมรับปฏิบัติตามหลักศาสนาที่นับถือในรูปของผู้ครองเรือน (Secular) อันเป็นการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาแต่ละศาสนา

2. บทบาทของศาสนา

เป็นการแสดงออกตามสถานภาพของศาสนา ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงสร้างของศาสนา การแสดงบทบาททางศาสนานี้เป็นการแสดงออกทางไตรทวาร คือ

2.1 ทางกาย เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมเปิดเผยเพื่อให้ปรากฏออกมาทางกายกรรม เช่น การแสดงความเคารพ การนอบน้อม เป็นต้น

2.2 ทางวาจา เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมเปิดเผยเช่นกัน โดย ปรากฏออกมาในรูปวจีกรรม เช่น การกล่าวคำสรรเสริญคุณของศาสดาของศาสนา หรือยกย่องคุณความดีของศาสนาต่าง ๆ ตามคติความเชื่อถือ เป็นต้น

2.3 ทางใจ จัดเป็นปรากฏการณ์ในรูปมโนกรรม อันเป็นพฤติกรรมปกปิดที่มีอยู่เฉพาะตัวบุคคล โดยการมีใจน้อมระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาสนาที่ตนยอมรับนับถือ โดยการมีใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันการแสดงบทบาททางศาสนานี้ เป็นการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ตามหน้าที่ด้วย ฉะนั้น บทบาทของศาสนาทุกรูปแบบ จึงขึ้นอยู่กับโครงสร้างของศาสนาเอง โดยมีความเป็นแบบอย่างเฉพาะทางในรูปของกระบวนการทางพฤติกรรมที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่าง เฉพาะทางที่สังคมกำหนดขึ้นมา ว่าตามที่จริงแล้ว ศาสนานั้น เป็นเรื่องที่น่าด้านพฤติกรรมมากที่สุด โดยเน้นในรูปของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อันรวมไปถึงจารีตที่

ย៉าด้านการปฏิบัติหรือการแสดงออก อันเป็นเอกลักษณ์จากพฤติกรรมที่เกิดจากการยอมรับและความเชื่อทางศาสนา (ผู้ศึกษาคูในเรื่องวัฒนธรรมคฤหัสถ์วิสัย และวัฒนธรรมบรรพชิตวิสัย บทที่ 10 และพฤติกรรมทางศาสนา บทที่ 11 ประกอบด้วย) ผู้ศึกษาต้องยอมรับศาสนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยอมรับในคุณลักษณะของศาสนา 5 ประการ ด้วยกันคือ

1. ความเป็นของศักดิ์สิทธิ์ โดยที่ความเชื่อถือนั้น ไม่ใช่เชื่อถือเปล่า ๆ ต้องเคารพบูชาด้วย
2. มีคำสอนทางศีลธรรมจรรยา และกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุผลอันดีงาม
3. ศาสนานั้นตามตัวแปลว่า คำสอน เราจึงมักถือเคร่งครัดว่าลัทธิที่เราจะยอมเรียกว่า ศาสนานั้น ต้องปรากฏตัวผู้สอน ผู้ตั้ง ผู้ประกาศ ที่รู้กันแน่นอน และยอมรับว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์
4. มีคณะบุคคลทำหน้าที่โดยเฉพาะสำหรับรักษาความศักดิ์สิทธิ์และคำสอนนั้นสืบต่อมา บุคคลคณะนี้เรียกว่า "พระ" อันถือเป็นวาระ และเป็นเพศพิเศษต่างกับสามัญชน เรียกว่า "สมณเพศ"
5. มีความกวดขันเรื่องความจงรักภักดี หมายถึงว่าถ้าถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งแล้ว จะไปถือศาสนาอื่นอีกไม่ได้ แม้แต่จะเคารพบูชาปุชนียวัตถุของศาสนาอื่น หรือลัทธิอื่น ก็ถือเป็นบาปใหญ่หลวงหรือเป็นบาปหนัก

จะเห็นว่าเรื่องของศาสนานั้น อาจประกอบด้วยคุณลักษณะทั้ง 5 ประการนี้ นอกจากนี้ ทำหน้าที่โยงไปถึงกิจกรรมบางอย่างที่สถาบันอื่น ๆ หรือปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทอื่น ๆ ทำไม่ได้ นั่นคือการทำหน้าที่ติดต่อโครงสร้าง ความผูกพันระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ อันเป็นการสร้างสิ่งสองสิ่งให้เนื่องถึงกันหรือให้มีความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางดวงวิญญาณระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า เมื่อได้สร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว จึงได้กำหนดพฤติกรรมทางศาสนาขึ้นมาโดยเฉพาะ อันเป็นข้อปฏิบัติตามกิจพิธีตามความเชื่อถือ การแสดงออกทางพฤติกรรม เป็นการแสดงออกตามความเชื่อทางศาสนา อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป จนกลายเป็นสถาบันศาสนา

ตามโครงสร้างของศาสนาได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าศาสนานั้น ถึงจะอยู่ในสังคมประเภทใดก็ตาม จะเห็นชัดอยู่อย่างหนึ่ง คือการยอมรับด้านคติความเชื่อ แล้วถูกนำมาดัดแปลงปรับปรุงให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยที่รูปแบบและโครงสร้างเดิมไม่ได้เสียไป แต่ได้เปลี่ยนบทบาทให้เป็นไปตามความเจริญของสังคม ในการศึกษาบทบาทและโครงสร้างองค์การทางศาสนา ใครขอให้ศึกษาองค์ประกอบอันเป็นเค้าโครงทางศาสนาเสียก่อนว่า ศาสนานั้น

ประกอบด้วยอะไรบ้างที่เรายอมรับกันว่าเป็นโครงสร้าง เมื่อเราเข้าใจดังนี้แล้ว จะทำให้เข้าใจโครงสร้างทางศาสนาดีขึ้น ในที่นี้ ได้ทำตารางไว้เพื่อเป็นแนวประกอบการศึกษาศาสนา โดยพยายามย่อให้มากที่สุด เพื่อสะดวกในการศึกษา และอาจจะทำให้เข้าใจเรื่องโครงสร้างและบทบาทของศาสนาดีขึ้น

ตารางแสดงโครงสร้างและบทบาทศาสนาทั่วไป
ศาสนา

โครงสร้าง	บทบาท
<p>ศาสนาแยกออกตามโครงสร้าง มี</p>	
<p>1. คติความเชื่อ : เป็นคติการยอมรับโดยหมดความเคลือบแคลงสงสัยมอบความไว้วางใจ ส่วนใหญ่มักผูกพันอยู่กับธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมสังคมที่เรียกกันว่า ศาสนารวมชาติ อันเป็นระบบศาสนาที่ยังบริสุทธิ์ เนื่องจากยังไม่ได้มีการดัดแปลงแก้ไขใด ๆ จากสภาพที่มีมาแต่เดิมเลย</p>	<p>บทบาทของศาสนาตามโครงสร้างจะปรากฏดังนี้ ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ กันทางไตรทวาร</p> <p>ทางกาย เป็นการแสดงออกให้ปรากฏทางรูปธรรม ตามความเชื่อ เช่น การแสดงความเคารพการกราบไหว้ เป็นต้น</p> <p>ทางวาจา ได้แก่การกล่าวสรรเสริญยกย่องคุณความดีของศาสดาของศาสนา เช่น การสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เป็นต้น</p> <p>ทางใจ น้อมระลึกถึง มีใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา โดยการมอบความศรัทธาต่อศาสนาการจงรักภักดีต่อศาสดาของศาสนา เป็นต้น</p>
<p>2. สถาบันศาสนา : เป็นรูปแบบของศาสนาที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของศาสนิกให้แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักดัดแปลงจากศาสนารวมชาติเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของสังคม คือนำศาสนามาใช้กับสังคมตามที่สังคมนั้นยอมรับ</p>	<p>: ปรากฏทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม</p> <p>ก. รูปธรรม - วัตถุที่สามารถมองเห็นได้แก่ : ศาสนสถาน ส่วนใหญ่ได้แก่ วัด โบสถ์ วิหาร เทวาลัย เทวสถาน ศาลเจ้า รวมถึงสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ</p>

: บุคคล คือผู้ดำเนินบทบาททางศาสนา ตามสภาพที่ดำรงอยู่ทั้งที่เป็นนักบวชและ มิใช่ นักบวช หรือศาสนิกของศาสนา

ข. **นามธรรม** ได้แก่ การยอมรับนับถือและ ยอมรับคำสอนทางศาสนา มาประ- พகுติปฏิบัติตามหลักศาสนา เพื่อการ บรรลุจุดหมายสูงสุดทางศาสนาโดย

- : การยอมรับด้านคติความเชื่อ การ ศรัทธา การจงรักภักดีต่อศาสนา
- : การปฏิบัติ เป็นการแสดงออกทาง พฤติกรรมอย่างหนึ่งตามคติความเชื่อ เพื่อการบรรลุจุดสูงสุดทางศาสนา
- : พิธีกรรม เป็นการปฏิบัติตามพิธีอย่าง หนึ่งตามคติความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับ การถ่ายทอดมา

บทบาทและโครงสร้างองค์การศาสนาในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงนี้ จะเห็นได้อย่าง ชัดเจนอย่างหนึ่ง ก็คือการปรับบทบาทของศาสนาตามโครงสร้างที่ดำรงอยู่ อันเป็นการปรับให้ เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมเอง ทั้งในด้านการสนับสนุนส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติ ตามหลักศาสนา ทั้งในด้านคติความเชื่อ และทั้งการบริการสังคม ในรูปของการสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น การที่ศาสนาต้องดำเนินบทบาทเช่นนี้ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือกำลังพัฒนานี้ก็ เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ แม้จะมีการเปลี่ยนรูปแบบหรือโครงสร้างก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ สมาชิกของสังคมเองที่จะสามารถนำศาสนา มาปรับใช้ เพื่อให้เข้ากับสังคมดังกล่าวแล้ว